

1 MEI 1929.

AFLEVERING 1.

NADruk VERBODEN.

Opgericht door E. HEIMANS, J. JASPERS Jr. en Dr. JAC. P. THIJSSSE.

REDACTIE:

J. HEIMANS, AMSTERDAM.

Dr. JAC. P. THIJSSSE, BLOEMENDAAL.

ADRES DER REDACTIE:

Dr. JAC. P. THIJSSSE, BLOEMENDAAL.

UITGAVE VAN:

W. VERSLUYS TE AMSTERDAM.

ADMINISTRATIE:

2e OOSTERPARKESTRAAT 223, AMSTERDAM.

PRIJS PER HALFJAAR f 3.25.

UIT DE FRIESCHE ZUID-OOSTHOEK.

ZOO voor en na hebben al vele gedeelten van ons land een goede beurt gehad in „de Levende Natuur”. Daardoor werd de aandacht op bepaalde terreinen gevestigd; we mogen aannemen, dat aldus menigmaal de belangstelling is gewekt. We meenen, dat een mooi stukje van de provincie Friesland het ten zeerste waard is, mede onder de aandacht gebracht te worden van allen, die het goed meenen met de natuur. En waar, dank zij vooral de taaie ijver van enkele menschen, die niet moe worden, Nederland te wijzen op een goede plicht in dezen, verwacht mag worden dat het onderwerp „natuurmonumenten” de komende jaren door wettelijke maatregelen aan actualiteit zal winnen, daar is het van belang, dat een flinke groep natuurvrienden zich mobiel weet, om bij de zoovele — en zoo heel gevaarlijke — aanvallen op „mooi” Nederland, te trachten te redden wat nog te redden is.

Ook in verband daarmee willen we dus een bescheiden poging wagen, ons landschap bij u in te leiden; en u tevens in groote trekken iets vertellen van de flora en de fauna. Opdat dan niet alleen ons gebied „ook een beurt” krijg,

maar tevens uit Friesland eens een stem gehoord wordt voor 't behoud van enkele fraaie stukjes, die er zeer zeker zijn.

De omstandigheden zijn ons gunstig. Waar Drente de laatste jaren zoo flink onder handen genomen wordt, daar is meteen een schoone kans, uw oog voor een oogenblik even te doen glijden van „de Noordelijke-IJstijdprovincie” naar de natuurlijke voortzetting daarvan in de provincie Friesland.

Fig. 1. Uitgeveende plas in de heide bij Bakkeveen; aan de oevers een prachtige mosvegetatie; de groote Wollsklauw (*Lycopodium clavatum*) had er in 1928 nog een goed jaar. De plas is volgens 't oordeel der bewoners van B. „peilloos diep”.

valleistrooken, die op heel veel plaatsen heerlijk omboord zijn van boschjes, die de moeite van het doorsnuffelen nog altijd flink waard blijken te zijn. Het verband met Drente bestaat verder vooral hierin, dat de zandruggen, die westwaarts onder 't laagveengebied van Midden-Friesland verdwijnen, hun oorsprong nemen in het Drentsche plateau. Een lijn Noord-Zuid van Bergum over Gorredijk naar Wolvega geeft vrijwel voor dit gedeelte de grens tusschen het alluviale Westen

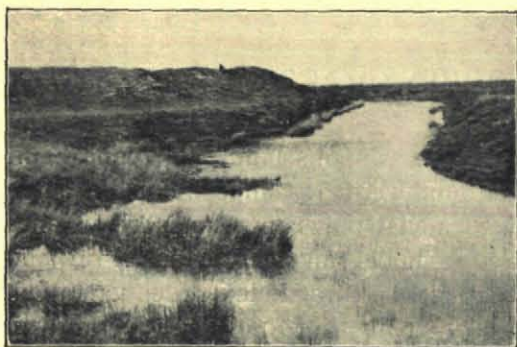

Fig. 2. Een gedeelte van de wal met gracht van de Zwartendijkser schans. Foto SCH.

en het diluviale Oosten. Tusschen de ruggen liggen dan de zoeven genoemde vrij breede rivierdalen. De aanzienlijke breedte en 't geringe aantal groote bochten pleiten wel voor de theorie die wil, dat deze dalen niet geheel hun ontstaan danken aan het smeltwater van de postglaciale tijd. De zandruggen zouden gevormd zijn in tunnels onder 't landijsdek; 't smeltwater vond dus later tusschen deze hoogten voldoende gelegenheid af te stroomen, behoefde zich zelf geen weg meer te banen. Was dit wel 't geval geweest, dan zou, in een zoo weinig geaccidenteerd terrein, een dus betrekkelijk geringe stroomsnelheid oorzaak geweest zijn van een veel grilliger stroomrichting. In de valleien zelf heeft zich dan ook het „alluviale” riviervtje veel sterker gekromd; en waar de meandervorming heel duidelijk vergezeld ging van een voortdurend ondermijnen van de concave oever — tegelijk met een vrij duidelijke puinafzetting aan de convexe zijde, daar wist de in de nabijheid wonende be-

Dat ons gebied een gedeelte van het Drentsche landschap weergeeft valt op een behoorlijke kaart wel duidelijk op. Het mag dan minder markant zijn, onze riviervtjes mogen dan, waar de mensch ze nog de vrije teugel liet, niet die prettige meanders laten zien, die de Drentsche loopjes vaak zoo karakteristiek maken, wij hebben langs de watertjes de breede

en het diluviale Oosten. Tusschen de ruggen liggen dan de zoeven genoemde vrij breede rivierdalen. De aanzienlijke breedte en 't geringe aantal groote bochten pleiten wel voor de theorie die wil, dat deze dalen niet geheel hun ontstaan danken aan het smeltwater van de postglaciale tijd. De zandruggen zouden gevormd zijn in tunnels onder 't landijsdek; 't smeltwater vond dus later tusschen deze hoogten voldoende gelegenheid af te stroomen, behoefde zich zelf geen weg meer te banen. Was dit wel 't geval

volking ook hier reeds lang te fabelen van „peillooze kolken”, ja erger nog, er vertoonden zich niet zelden verraderlijke „draaikolken”; zoo o.a. in de Boorn!

Voor een twintigtal jaren stonden de lage valleien — hier marschen genoemd — bij eenige regenval geregeld onder water. De kwaliteit van het gras en het hooi viel daardoor niet te roemen. Op de drassige bodem tierde een welige moerasflora. Straks zullen we zien, dat het kunstmatig regelen van de waterstand ook hier z'n invloed uitoefende. Overstromingen komen thans weinig meer voor.

Op de ruggen vinden we de zeer vele inzinkingen, kommen, petten, poelen, vennen of venen, zwarte water, modderpoel of ganzemeer genoemd; namen, die er op wijzen, dat ze overal en reeds vroeg bij de bevolking bekend waren. En 't is aardig te hooren hoe haast ieder dorp één of meer poelen bezit, die door voortdurend uitbaggeren, alweer van een „grondellooze” diepte zijn. Angstige verhalen over „reddeloos verloren” zijn deden de jeugd veelal de kommen met het zwarte veenwater vermijden.

De hoogte van het geheele zandlandschap is gering; ze loopt van ± 1 M. tot 7 à 10 M. boven A.P.

De voor 't grootste deel vergraven hoogvenen moest Friesland met het naburige Drente deelen: van Bakkeveen tot voorbij Appelscha kon de grens in vroeger dagen getrokken worden door onbewoonde venen. In een oud boekje, dat o.a. iets vertelt van de gemeente Ooststellingwerf lees ik, dat hier „in 1733 een scheidingsgreppel tegen Drente is gegraven, welke is voltooid in 1737”. Ten Noorden van Bakkeveen lagen groote stukken veen op 't grensgebied van Groningen—Drente en van Friesland—Groningen. Tusschen deze drie veencomplexen bleven twee smalle doorgangen over; n.l. bij Bakkeveen en bij Friesche palen (aan de Friesche grens). Langs beide plaatsen gaven de zandruggen reeds vroeg toegang tot het Westelijk gebied: deze konden door hunne hoge ligging (van 3—7 M. + A.P.) dan ook de eerste nederzettingen zien verschijnen, en een verkeer Oost-West mogelijk maken. De geschiedenis heeft daardoor in de nabijheid van genoemde plaatsen oude vestingwerken (schansen) aan te wijzen, opgeworpen ter verdediging tegen invallen van Oostelijke vijanden. De schans tusschen Bakkeveen en 't Drentsche dorpje Een (de Zwartendijkser of ook wel Eenerschans genoemd) moet 't laatst haar dienst verricht hebben in 1672; ze verkeert nog in vrij goede staat; ringwal en grachten komen duidelijk uit. Aardig is het op deze wallen een enkel polletje Wilde Tijm

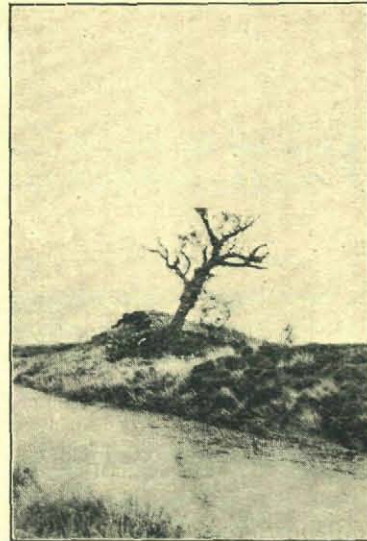

Fig. 3. Het „kroeze beamke”, zooals het op de heide stond, en door jong en oud geëerd werd. In wijde omtrek was deze eik een goede bekende. Totdat een stevige Zuidwester hem omver wierp. In 't dorp wijst ieder u de plaats, waar de boom stond. Foto SCH.

(Th. Serpyllum) te kunnen ontmoeten. Dit dwergheestertje heeft z'n weg over de rug niet weten te vervolgen; behalve hier, gelukte het me tot heden niet het op andere plaatsen te ontdekken dan dicht aan de Drentsche grens onder Appelscha en te Siegerswoude in de nabijheid van Bakkeveen. Hier noteerde ik het meest westwaarts groeiende exemplaar.

Voor het nu volgende zal ik me hoofdzakelijk bepalen tot de twee zandruggen aan weerszijden van de Boornvallei. Zij laten een gebied zien, dat, hoewel op 't eerste gezicht vrij eenvormig, inderdaad een veelzijdigheid vertoont, die overal 't oog boeit, een prettige indruk maakt op een ontvankelijk gemoed en vaak een merkwaardig planten- en dierenleven verborgen houdt; zoodat het ons gaarne doet strijden voor het behoud van de beste hoekjes uit dit terrein.

Fig. 4. Olterterp; beboschte zandrug 't Pad brengt ons in de Boornvallei. Deze dennen geven nu al enkele winters veilige slaapgelegenheid aan honderden leden van de kraaienfamilie.

Foto SCH.

* * *

De dorpen op de zandruggen zijn oud. Nagenoeg alle hebben ze een geschiedenis, die in enkele feiten teruggaat tot voor de 16e en 17e eeuw.

„Eigenerfde Staten”, een „Dekenstoel”, kerken, gesticht ter eere van St.-Peter (Ureterp) van St.-Hippolitus (Olterterp) of met St.-Geertruid tot „patroonesse” wijzen naar tijden, die liggen voor de Hervorming. Hoewel

de bewoners zelf reeds met de vervening zijn aangevangen omstreeks 1200 (we vinden dit o.a. voor Bakkeveen vermeld) heeft de eigenlijke vergraving een begin genomen in de 17e eeuw. Men trok nu van 't Westen uit de venen binnen. Van Gorredijk in de richting van Appelscha, van Dragten in de richting van Haulerwijk via Bakkeveen. De toenmalige bewoners zullen hiervan eenigermate de invloed ondervonden hebben. Eenigermate, want het is m.i. tot voor een twintig à vijftigtal jaren niet mogen gelukken de „kernbevolking” sterk te beïnvloeden door de toen reeds in grootte overwegende jongere plaatsen als Dragten en Gorredijk. De echte woudbewoner — de Friesche „Wouden” zijn de zandgronden, die we hier gedeeltelijk bespreken — leefde op z'n rugdorpjes als in een afgesloten gebied. Dit was dikwijls zoo sterk, dat er een duidelijk verschil in geaardheid, ambities, en vooral geestelijke aspiraties viel te constateeren tusschen de bewoners aan of in de nabijheid der veenkanalen of -wijken en die welke geslacht na geslacht woonden in de (men zegt hier dikwijls „op” de) dorpen of aan de rand der heidevelden en in de nabijheid der riviertjes. Merkwaardig ook, dat deze riviertjes vaak zeer duidelijk een scheidend karakter vertoonden als boven bedoeld. We zullen deze zaak hier niet verder

kunnen nagaan. We hadden noodig er in 't voorbijgaan even de aandacht op te vestigen, om beter te kunnen wijzen op een m.i. zeer te waardeeren eigenschap van, wat ik de oerbevolking der dorpen zou willen noemen. Men was opgegroeid in een omgeving, die uiterlijk tot een zekere stabiliteit was gekomen; vooral — mogelijk wel geheel — door de economische omstandigheden in en buiten dit gebied. Een dorp kòn zich stabiliseeren tot een dorpsgemeenschap, tot bijna een maatschappij op zich zelf. Ik meen hierin een der oorzaken te zien, waardoor het mogelijk was, dat de bevolking de omgeving „kende”. De jeugd zwierf na de schooldag rond, onbezorgd, vaak vol pittige lust tot onderzoek. Waar kinderarbeid geen eerste vereischte was, het toch wel schrale inkomen te verhoogen (ook de behoeften waren gering) bleef de jeugd vrije tijd te over om een kennis op te doen — louter ervaringskennis! — omtrent het natuurgebeuren, die tegenwoordig op heel veel scholen nooit meer bereikt zal worden. Wat voorts in dit verband heel dikwijls zeer merkwaardig was: vele dorpen dankten niet zelden de intense ambities in genoemde richting aan een „Hoofdmeester”, die er zich vestigde voorz' ngeheele levensamen-groeide met „mensch, plant en dier”.

Fig. 5. Olterterp; hoekje van een heiplas op de beboschte zandrug; in 't voorjaar vierden de eenden er bruiloft; 's avonds komen er de reeën drinken.

Totdat het oude moest verdwijnen. De moderne tijd met moderne menschen bracht andere toestanden. Bracht verbetering; gaf kultuur! Het isolement der dorpjes verdween. De fiets en autobus hielpen ijverig mee aan de ombouw van het geheele dorpsleven. En de gekultiveerde mensch haastte zich de renteloos daarheen liggende bodem productief te maken. Zoo nam de welvaart toe; en steeg het bevolkingscijfer vrij snel.

En 't zijn vooral de „ondernemende” lieden, die, „van elders” gekomen, spotten met natuurschoon en behoud van merkwaardige planten. „Roei uit die rommel, hoe eer hoe beter”. Zij zien slechts materiële belangen. Arbeid, werkverschaffing, ontginning, hooger rente!

Ook de kernbevolking is gegrepen door de zucht naar hooger productie. En dus wordt onze strijd moeilijk.

Van heel veel moois, dat er toch nog is, hoop ik iets te mogen vertellen in een volgend artikel.

Dragten.

D. DIJKSTRA.